

**ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΗΝ
ΙΣΜΗΝΗ ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗ – ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ**



ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ – ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2011

ΝΕΣΤΩΡ Ε. ΚΟΥΡΑΚΗΣ*

Ο Παραβατικός Έφηβος¹

Με τη μελέτη μου αυτή θα επιχειρήσω να απαντήσω συνοπτικά σε τρία γενικότερα ερωτήματα: Πρώτον, πόση είναι η έκταση της εφηβικής παραβατικότητας στη χώρα μας σήμερα και πόσο πολύ η παραβατικότητα αυτή σημειώνει ανοδική τάση τα τελευταία χρόνια. Δεύτερον, ποιοι είναι οι βασικοί παράγοντες που εξωθούν τους έφηβους στην παραβατικότητα. Και τρίτον, ποιοι εφικτοί τρόποι υπάρχουν για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

I. Ως προς το πρώτο ερώτημα, και με όλες τις γνωστές επιφυλάξεις για την ανταπόκριση των αστυνομικών και δικαστικών στατιστικών στην πραγματική εικόνα της εγκληματικότητας, η απάντηση είναι ότι:

Υπάρχει σ' ένα συνολικό επίπεδο ελαφρά αυξητική συμμετοχή των ανηλίκων 13-17 ετών στη συνολική εγκληματικότητα (π.χ., με βάση τις αστυνομικές στατιστικές, από 2,8% το 1980, σε 6,9% το 2007), καθώς και γενικότερη αυξητική τάση των καταγεγραμμένων στις αστυνομικές στατιστικές αξιοποιίνων πράξεων ανηλίκων ηλικίας 13-17 ετών (π.χ. από 13.565 περιπτώσεις το 1983 σε 24.428 το 2007 –τελευταία διαθέσιμα πλήρη στοιχεία), άρα σχεδόν διπλασιασμός σε περίπου 25 χρόνια, με την επισήμανση, πάντως, ότι οι εκδικαζόμενες τελικά υποθέσεις που οδηγούν σε καταδίκη του ανηλίκου δεν υπερβαίνουν το 1/2 έως 1/3 των όσων καταγράφονται στις

* Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

1. Για τις αναπτύξεις που ακολουθούν βλ. ιδίως το έργο μου «Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων», Αθήνα/ Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 2004, σελ. 186 επ., 13 επ., 62 επ., 45 επ. και σημ. 61, 100 επ., 120 επ., 128 επ., 166, 372 επ., VII και 242 επ., καθώς επίσης τις Στατιστικές Επετηρίδες της Ελληνικής Αστυνομίας, πίνακες 23 επ. παλαιότερων ετών (π.χ. 1984) και 31 επ. νεότερων ετών (π.χ. 2007) (επιμέλεια έκδοσης: Διεύθυνση Πληροφορικής Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας, τηλ. 210.6988.408) και τα πορίσματα της έρευνας του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών για την ομαδική παραβατικότητα εφήβων μαθητών, στο περ. «Ποινικός Λόγος» 2004, 461 – 474. Η μελέτη αυτή αφιερώνεται ως φόρος τιμής στην εξαίρετη συνάδελφο Καθηγήτρια κ. Ισμήνη Δημητριάδη-Ανδρουλιδάκη.

αστυνομικές στατιστικές). Ωστόσο, οι περισσότερες (23.334 το 2007) από τις αξιόποινες αυτές πράξεις αφορούν αδικήματα των ειδικών ποινικών νόμων και κατά συντριπτική πλειονότητα (95%) τροχαίες παραβάσεις, οι οποίες ασφαλώς δεν αποτελούν εγκλήματα με την ουσιαστική έννοια του όρου. Στις υπόλοιπες, πάντως, περιπτώσεις ειδικών ποινικών νόμων, υπάρχουν και αρκετές που αφορούν παραβάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών, και μάλιστα με έντονα αυξητικές τάσεις, πράγμα το οποίο ασφαλώς δημιουργεί προβληματισμούς. Εξάλλου, από τις εναπομένουσες 1.100 περίπου περιπτώσεις εγκλημάτων που δεν ανήκουν στους ειδικούς ποινικούς νόμους, αλλά εντάσσονται στον Ποινικό Κώδικα, οι περισσότερες (797 το 2006) αφορούν εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, π.χ. κλοπές, και σχεδόν όλες οι υπόλοιπες (291) χαρακτηρίζονται ως σωματικές βλάβες. Σοβαρά εγκλήματα, όπως ανθρωποκτονίες από πρόθεση (11 το 2006), βιασμοί (18) και ληστείες (49), διαπράχθηκαν κατά το 2007 σε σημαντικά μειωμένους αριθμούς και χωρίς αυξητικές τάσεις σε σχέση με παλαιότερα έτη. Επομένως μπορεί να λεχθεί ότι δεν παρατηρείται αύξηση στα διαπραττόμενα από εφήβους αδικήματα του Ποινικού Κώδικα κατά τα τελευταία 20 έτη (υπάρχει απλώς διακύμανση των αριθμών), τα δε σοβαρότερα από τα αδικήματα αυτά, ιδίως δε, τα αδικήματα βίας, όπως ανθρωποκτονίες και βιασμοί, είναι σχετικώς απειροελάχιστα με εξαίρεση, όμως, για τα αδικήματα περί ναρκωτικών, που σημειώνουν σταθερή αύξηση.

Ανάλογα καθησυχαστική είναι και η εικόνα που προκύπτει και ως προς την έκταση της παραβατικότητας εφήβων στην Ελλάδα σε σχέση με εκείνη άλλων χωρών, αν και οι υψηλότεροι αριθμοί των καταγεγραμμένων αδικημάτων στις αστυνομικές στατιστικές των χωρών αυτών ενδέχεται να οφείλονται απλώς σε μεγαλύτερη προθυμία των εκεί θυμάτων να καταγγέλλουν τις εις βάρος τους αξιόποινες πράξεις εν όψει μιας μεγαλύτερης αποτελεσματικότητας των διωκτικών αρχών στην εξιχνίαση του εγκλήματος. Θα πρέπει, εξάλλου, να ομολογηθεί ότι παρά τους επίσημους αυτούς χαμηλούς αριθμούς των αστυνομικών στατιστικών, πολλές έρευνες αυτοομολογούμενης παραβατικότητας εμφανίζουν αυξημένα κρούσματα ενδοσχολικής βίας και εν γένει παραβατικότητας ανηλίκων κατά τα τελευταία έτη. Συγκεκριμένα, σε έρευνα που διεξήχθη κατά τα έτη 2002-2003 σε 8 λύκεια της Αττικής, με συμμετοχή άνω των 850 μαθητών, ως προς την έκταση της ομαδικής παραβατικότητας στα σχολεία, διαπιστώθηκε ότι 10% των μαθητών εμπλέκονται σε παραβατικές μορφές που κλιμακώνονται από απλή αναγραφή graffiti σε τοίχους και μικροφθορές ξένης ιδιοκτησίας έως σοβαρές συμπλοκές και ξυλοδαρμούς, κλοπές, κλεπταποδοχές και χρήση ή διακίνηση ουσιών. Το υψηλό αυτό ποσοστό, έστω και αν η εδώ περιγραφόμενη ομαδική παραβατικότητα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί με επιστημονικά δεδομένα ως δράση "συμμοριών" με πυραμιδικό σχήμα οργάνωσης και

τέλεση εκ συστήματος παραβατικών πράξεων, ωστόσο αποτελεί μιαν ανησυχητική ένδειξη για την συνεχώς αυξανόμενη βία στους σχολικούς χώρους, κυρίως με τη μορφή του λεγόμενου bullying (στα ελληνικά η έννοια αυτή της σκληρής σχολικής βίας που εκδηλώνεται από μαθητές «νταήδες» αποδίδεται με τον όχι τόσο επιτυχή όρο «εκφοβισμός»).

II. Ως προς το δεύτερο ερώτημα, τους παράγοντες δηλαδή που εξωθούν έναν έφηβο στην παραβατικότητα, υπάρχει εν πρώτοις η γνωστή συζήτηση ως προς το κατά πόσον στους παράγοντες αυτούς υπερτερεί το στοιχείο του ενδογενούς ή του επίκτητου. Ελλείπει χώρου, οι αναφορές στο θέμα αυτό δεν μπορούν να είναι εκτεταμένες. Υπενθυμίζεται απλώς ότι την άποψη για το έμφυτο της ανθρώπινης και άρα της παραβατικής συμπεριφοράς υποστηρίζουν πρωτίστως οι λεγόμενοι γενετιστές, με βασικό εκπρόσωπο τον Αμερικανό ψυχολόγο Arnold Gesell, κατά τον οποίο η ανάπτυξη ενός ανθρώπου ήδη από τη γέννησή του και έως το 16^ο έτος της ηλικίας του, οπότε ολοκληρώνονται οι αλλαγές της κυρίως εφηβείας, διέρχεται σχεδόν μηχανιστικά από ορισμένα στάδια συμπεριφοράς, ενώ οι επιδράσεις του περιβάλλοντος αφορούν απλώς την ένταση και την έκταση της εκδήλωσης αυτών των τυπικών και προδιαγεγραμμένων σταδίων συμπεριφοράς. Σε αντίστοιχη τροχιά κινούνται και οι προσεγγίσεις του Φρόντ και της ψυχαναλυτικής σχολής για τα λεγόμενα πέντε ψυχοσεξουαλικά στάδια της εξέλιξης ενός ανηλίκου, οι ιδέες του Erik Erikson για τις λεγόμενες αναπτυξιακές κρίσεις, η θεωρία του Jean Piaget για τα στάδια ανάπτυξης της νοημοσύνης και οι απόψεις του Lawrence Kohlberg για τη λεγόμενη ηθικοκοινωνική ανάπτυξη του ανθρώπου, από την ετερόνομη προς την αυτόνομη ηθική. Από την άλλη πλευρά, η βασική θέση για το επίκτητο της συμπεριφοράς υποστηρίζεται από τους λεγόμενους «συμπεριφοριστές», με προεξάρχοντα τον ψυχολόγο John Watson, κατά τον οποίο η ψυχή του ανθρώπου μοιάζει με άγραφο πίνακα (tabula rasa) στον οποίο εγγράφονται κάθε είδους εμπειρίες, ιδέες και προθέσεις. Αντίστοιχες απόψεις για το επίκτητο της ανθρώπινης συμπεριφοράς είχαν αναπτυχθεί ως γνωστόν από τον Ρώσο Παυλώφ περί τις αρχές του 20^{ου} αιώνα με τη γνωστή θεωρία του για τα «εξαρτημένα αντανακλαστικά», ενώ νεότεροι συνεχιστές των θεωριών αυτών είναι οι Frederik Skinner, John Dollard, Albert Bandura κ.ά.

Προφανώς καμιά από τις δύο αυτές ομάδες θεωριών, στις ακραίες τους μορφές, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ανταποκρίνεται πλήρως στην πολυσχιδή πραγματικότητα της ζωής, όπου το ενδογενές και το επίκτητο βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση. Βέβαια, σύμφωνα με πορίσματα εμπειρικών ερευνών, κυρίως σε σχέση με την εξέλιξη μονοαγενών διδύμων (εξαιρετική ομοιότητα χαρακτήρα), που έχουν ενδεχομένως μεγαλώσει σε διαφορετικά περιβάλλοντα, προκύπτει, ειδικά ως προς την παραβατικότητα,

ότι το στοιχείο του ενδογενούς χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά του 52% των περιπτώσεων που εξετάστηκαν, έναντι 22% των δυοωγενών διδύμων (έρευνες του Δανού Christiansen και του συνεχιστή του Sarnoff Mednick).

Ανεξάρτητα όμως από αυτούς τους προβληματισμούς περί ενδογενούς και επίκτητου χαρακτήρα της παραβατικότητας, γεγονός είναι ότι ειδικά ως προς τους εφήβους τα δύο αυτά στοιχεία φαίνεται να διαδραματίζουν ένα εξίσου σημαντικό ρόλο. Ειδικότερα, ως προς την επίδραση του ενδογενούς στοιχείου, όπως είναι γνωστό, ο βασικός τρόπος σκέψης του εφήβου χαρακτηρίζεται από ιδεαλισμό αλλά και ριζοσπαστισμό και μαχητικότητα, από μια γενικότερη δηλ. τάση "ν' αλλάξουμε τον κόσμο και να τον αλλάξουμε τώρα". Συνακόλουθα, ο έφηβος εμφανίζει, πέραν των άλλων, έντονο αρνητισμό, εμφανίζει, δηλ. διάθεση ν' αμφισβητεί την εξουσία και ν' ασκεί κριτική τόσο στους φορείς της εξουσίας (γονείς, δασκάλους, αστυνομικούς), όσο και στην κυρίαρχη ιδεολογία μιας κοινωνίας, στρατευόμενος συχνά σε ακραίες οργανώσεις, κινήματα και ομάδες (π.χ. χούλιγκανς).

Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικές διαβαθμίσεις στην επιθετικότητα των εφήβων ανάλογα με το οικογενειακό ή άλλο περιβάλλον στο οποίο έχουν ανατραφεί. Όπως σημειώνεται ειδικότερα στο έργο των Mavis Hetherington και Ross Parke (*Child Psychology*, 1999⁵, ιδίως σελ. 651 επ.), παιδιά τα οποία μεγαλώνουν σε περιβάλλον συγκρούσεων, πρώιμης απόρριψης (ιδίως από τη μητέρα), αστάθειας των γονέων ως προς την τιμώρηση των παιδιών τους όταν αυτά ατακτούν, ή και αναποτελεσματικότητας/ αδιαφορίας των γονέων ως προς την επιβράβευση των παιδιών σε θέματα "φιλοκοινωνικής" συμπεριφοράς (prosocial behavior), παρουσιάζουν κατά την εφηβεία και αργότερα πολύ περισσότερες εκδηλώσεις σοβαρής επιθετικής συμπεριφοράς από άλλα παιδιά με αντίθετες εμπειρίες, χωρίς βεβαίως να αποκλείονται και πρόσθετες επιδράσεις από βιολογικούς παράγοντες (π.χ. αυξημένη τεστοστερόνη στα αγόρια) και από συναναστροφές με (επιθετικούς) συνομηλίκους. Συναφής είναι, στο σημείο αυτό, και η θεωρία που αναπτύχθηκε το 1955 από τον Άλμπερτ Κόεν (Albert K. Cohen) περί εγκληματικών συμμοριών από ανηλίκους. Ειδικότερα, κατά τον Κόεν, στις κοινωνικοοικονομικά υποβαθμισμένες περιοχές της εργατικής τάξης οι ανήλικοι, μη έχοντας στενές διαπροσωπικές σχέσεις με την οικογένειά τους, αναπτύσσουν δευτερογενείς σχέσεις με συνομηλίκους και φίλους, ενώ ταυτόχρονα έρχονται σε επαφή και με τις αξίες που προωθούνται από το ίδιο το σχολικό σύστημα. Στις επαφές και συναναστροφές τους αυτές οι ανήλικοι νιώθουν να υπάρχει μια σύγχυση και σύγκρουση ανάμεσα σε δύο ειδών αξίες: Εκείνες της μεσαίας τάξης με τις οποίες έχουν από μικροί εξοικειωθεί λόγω γονικής επίδρασης και τις οποίες ήδη διδάσκονται στο πλαίσιο του σχολικού συστήματος (π.χ. η αυτοσυγκράτηση της επιθετικότητας, ο σεβασμός στην ιδιοκτησία, η συνετή διαχείριση του χρόνου). Και από την άλλη πλευρά, τις

αξίες που καλλιεργούνται στις γειτονιές της εργατικής τάξης (π.χ. “μαγκιά”, “παλληκαρισμός”). Λόγω του χαμηλού τους κοινωνικού status αισθάνονται οι ανήλικοι αυτοί μειονεκτικά στο σχολείο και στους άλλους χώρους συναναστροφής απέναντι σε συνομηλίκους τους από τη μεσοία κοινωνική τάξη. Έτσι, βαθμιαία, οι τυχόν αποτυχίες αυτών των ανηλίκων στον σχολικό ανταγωνισμό και τα περιορισμένα οικονομικά και άλλα μέσα που έχουν εξ αντικειμένου στη διάθεσή τους για να πετύχουν υψηλούς θεμιτούς κοινωνικούς στόχους (πρβλ. θεωρία Merton περί ανομίας) τους εξωθούν, κατά τον Cohen, σε μιαν οργισμένη και βίαιη αντίδραση κατά των πάντων: Συσπειρώνονται σε παραβατικές ομάδες ή συμμορίες με εγκληματικά πρότυπα συμπεριφοράς και προσπαθούν, στο πλαίσιο αυτής της “υποκουλτούρας”, να εδραιώσουν μέσω της εκμάθησης και να εφαρμόσουν, όπου μπορούν, τις δικές τους αξίες, ως αντίδραση στις καταπιεστικές, όπως πιστεύουν, κυρίαρχες αξίες της μεσοαστικής τάξης. Οι πράξεις τους έχουν έτσι, προπάντων, ένα τυφλό, “παράλογο” και μη ωφελμιστικό χαρακτήρα: Σπάνε τζάμια, προβαίνουν σε βανδαλισμούς, κλέβουν πράγματα που δεν χρειάζονται και εμπλέκονται χωρίς σοβαρό λόγο σε σύγκρουση με άλλες παραβατικές ομάδες ή συμμορίες.

Η θεωρία αυτή του Cohen, μολονότι διατυπωμένη πριν από 55 σχεδόν χρόνια, εξακολουθεί και σήμερα να προσφέρει μια κάποια εξήγηση για τις πράξεις τυφλής βίας που κατακλύζουν τις σύγχρονες κοινωνίες, και βεβαίως την ελληνική. Ωστόσο η θεωρία αυτή είναι χρήσιμο να συμπληρωθεί και να προσαρμοσθεί στα σύγχρονα δεδομένα από δύο τουλάχιστον πλευρές: Εν πρώτοις, απαιτείται να συνδυασθεί, σ’ ένα γενικότερο επίπεδο “περιρρέουσας ατμόσφαιρας”, με τη θεωρία του Sutherland για την κοινωνική αποδιοργάνωση (social disorganization) και του Merton για την ανομία (anomie). Η σύγχυση, δηλ. των αξιών δεν παρατηρείται μόνο σ’ ένα ατομικό επίπεδο συναφές με τον εμπλεκόμενο ανήλικο δράστη, αλλά και σ’ ένα επίπεδο ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, λόγω απότομων οικονομικών μεταπτώσεων, συγκρούσεων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και αποδυνάμωσης της εν γένει κοινωνικής συνοχής, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν κοινά αποδεκτοί κοινωνικοί κανόνες. Κατά δεύτερον, η θεωρία αυτή ενδείκνυται να απεγκλωβισθεί από το σχηματικό δίπολο “εργατική vs. αστική τάξη” και να ενταχθεί στο ευρύτερο προβληματικό πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνικών σχέσεων, όπου ακόμη και γόννοι εύπορων ή αστικών οικογενειών απεμπολούν παραδοσιακές αξίες της αστικής τάξης και υιοθετούν αντίθετες αξίες όπως η “μαγκιά”, η αυθάδεια, η απόρριψη της ξένης ιδιοκτησίας, η τυφλή βία και το νταηλικί, αντιδρώντας έτσι στην έλλειψη διαπροσωπικών σχέσεων με την οικογένειά τους και τους ανθρώπους του σχολείου τους, αλλά και στην χωρίς διεξόδους και οράματα προοπτική της ζωής τους. Ειδικότερα, όπως έχω

διεξοδικά υπογραμμίζει σε μελέτες μου ήδη από το 1987 (θεωρία της θεσμικής δυσλειτουργίας), η σύγχρονη γενιά των νέων ανθρώπων φαίνεται να συνθλίβεται ανάμεσα σε μια γενικότερη ευδαιμονιστική νοοτροπία άκοπου πλουτισμού –την οποία, προς τιμήν της επιλέγει έως ένα βαθμό να αποκρούει, αλλά χωρίς να έχει τη διάθεση να την ανατρέψει– και σε μία παράλληλη δυσλειτουργία όλων των βασικών κοινωνικοποιητικών θεσμών. Προβλήματα υπάρχουν έτσι (α) στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια, όπου οι γονείς χάνονται μέσα στην πληθώρα των απασχολήσεών τους και ξεχνούν να επικοινωνούν με τα παιδιά τους, στα οποία απλώς επιβάλλουν ένα σιδηρό πρόγραμμα σχολικής και εξωσχολικής απασχόλησης, (β) στο σχολείο, με τον γνωστό άστοχο προσανατολισμό του στην εισαγωγή κάποιων –λιγοστών συνήθως– μαθητών σε περιζήτητα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και στην απαράδεκτη παραμέληση –από μορφωτική άποψη– ή και στην περιθωριοποίηση των άλλων μαθητών, και (γ) στην εργασία, με τα απαράδεκτως υψηλά ποσοστά – καταγεγραμμένης ανεργίας, ιδίως για νέες ηλικίες 15-29 ετών: 16,5% κατά το δ' τρίμηνο του 2008, με τον μεγάλο αριθμό νεαρών μαθητών που εγκαταλείπουν τη στοιχειώδη εκπαίδευσή τους για να εισέλθουν –χωρίς ειδικευση– στη σκληρή βιοπάλη, και με το γενικότερο κλίμα αδυσώπητης ανταγωνιστικότητας, που υποχρεώνει τους νέους, μετά την αποφοίτηση, στην αποδοχή κάθε είδους εργασίας ανεξαρτήτως προσόντων και προσωπικών κλίσεων ή προτιμήσεων. Και όλα αυτά μέσα σ' ένα γενικότερο κλίμα ηθικής χαλάρωσης και κοινωνικής αδιαφορίας, όπου η ασυδοσία θεωρείται ελευθερία και το ατομικό συμφέρον προηγείται του γενικού. Όπως εύστοχα είχε επισημάνει ο Άγγελος Τερζάκης ήδη από το 1973:

“Σήμερα έχουμε να κάνουμε μ' έναν κόσμο δίχως κάποιον εσωτερικό του συνεκτικό δεσμό. Ας μη μιλήσουμε γι' απιστία, γι' αποκοπή από τη θρησκευτική παράδοση, που πρότεινε ίσαμε προχτές ακόμα κάποιους κανόνες ζωής, προσδιόριζε το ήθος μιας ομοψυχίας. Ας μιλήσουμε κάλλιο για είσοδο σε μια περίοδο της Ιστορίας, όπου ο άνθρωπος νιώθει τον εαυτό του ξεμοναχιασμένο μέσα σ' έναν κόσμο πρόσκαιρο, αλλά και ελκυστικό με την έννοια ότι σε καλεί να τον κερδίσεις γρήγορα κι όπως-όπως(...) Όταν λέμε πως έλειψε ο εσωτερικός συνεκτικός δεσμός από το σύνολο εννοούμε πως η υπαγωγή του κάθε ανθρώπου σ' ένα συγκρότημα –κοινότητα, κοινωνία, έθνος, ανθρωπότητα– είναι σήμερα μηχανική, όχι ηθική. Εκείνο όμως που συνδέει φυσιολογικά τους ανθρώπους μεταξύ τους δεν είναι η γειτνίαση ή η συμβίωση(...), είναι το αίσθημα πως υπηρετούν μίαν ενιαία υπόθεση, πως κάποια, πέρα από τις ατομικές θελήσεις, αλληλεγγύη τους συνέχει. Πως έχουν συναποδεχτεί ως είδος έναν υπερατομικό σκοπό, ή πως κάτι υπερβατικό, ιερό, απαράβιαστο, τους συναδελφώνει κάτω από μίαν εξουσία υψηλή”.

III. Τέλος, ως προς το τρίτο ερώτημα, τις δυνατότητες δηλ. για αντιμετώπιση της εφηβικής παραβατικότητας, η απάντηση ευλόγως συναρτάται πρωτίστως, σε επίπεδο κοινωνίας, με την αντιμετώπιση και τον κατά το δυνατόν περιορισμό των προαναφερθέντων παραγόντων που εξωθούν σ' αυτήν την παραβατικότητα, ιδίως, δε, της δυσλειτουργίας των κοινωνικοποιητικών θεσμών. Απαιτείται έτσι, εν πρώτοις, ν' αποκτήσει και πάλι η οικογένεια τη συστατική της δομή και λειτουργία ως χώρου ουσιαστικής επικοινωνίας και επαφής ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά τους, χωρίς την αποξένωση που επιφέρει η απομόνωση της τηλεόρασης, του υπολογιστή και των video-games. Απαιτείται ακόμη το σχολείο, με πρωταγωνιστές τους δασκάλους, να θέσει και πάλι ως αυτοτελή και θεμελιώδη αποστολή του τη μόρφωση, την παιδεία, τη διαμόρφωση ανθρώπων που θα έχουν όχι απλώς χρήσιμες γνώσεις, αλλά και προσωπικότητα, δηλ. συναίσθηση ευθύνης, πνεύμα κοινωνικής αλληλεγγύης και διάθεση προσφοράς για το σύνολο. Είναι απαραίτητο, επιπλέον, η εργασία να ανταποκρίνεται πράγματι στα προσόντα και τις ανάγκες των νέων ανθρώπων, με αξιοκρατικές επιλογές για τις θέσεις του Δημοσίου, με κατοχύρωση όρων εργασίας που θα σέβονται τον εργαζόμενο, καθώς και με ουσιαστική ενίσχυση, από την Πολιτεία, των νέων ανθρώπων που θα θελήσουν να προχωρήσουν σε δική τους δουλειά. Τέλος, επιβάλλεται ν' αλλάξει ριζικά ο τρόπος σκέπτεσθαι και δράν των πολιτικών μας ταγών, αλλά και όσων επιδρούν στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, έτσι ώστε να δοθεί στους νέους μας ένα όραμα, ένας πολιτιστικός στόχος που θα γεμίσει με νόημα τη ζωή τους και θα τους κάνει να αισθανθούν ότι αξίζει ν' αγωνίζονται για κάτι πέρα από τα συνήθη "αγαθά" μιας εγωκεντρικής καλοπέρασης. Ασφαλώς οι στόχοι αυτοί δεν επιτυγχάνονται από τη μια μέρα στην άλλη, διότι προϋποθέτουν μακρόχρονη σκληρή προσπάθεια, πρόγραμμα και, κυρίως, αλλαγή νοοτροπίας. Είναι όμως στόχοι εφικτοί, ειδικά τώρα που έχει η χώρα μας φθάσει στο ναδίρ των επιτευγμάτων της και οι προοπτικές της είναι μηδαμινές, καθώς, όπως είπε ήδη και παλιότερα με προφητικό τρόπο ο ποιητής, απευθυνόμενος το 1899 προς την Ελλάδα:

*"...και μην έχοντας πιο κάτω άλλο σκαλί
να κατρακυλήσης πιο βαθιά
στου Κακού τη σκάλα, -
για τ' ανέβασμα ξανά που σε καλεί
θα αιστανής να σου φυτρώσουν, ω χαρά!
τα φτερά
τα φτερά τα πρωτινά σου τα μεγάλα!"*

(Κωστή Παλαμά, Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου, τέλος Η' Λόγου).

Πέρα όμως από τις μακροπρόθεσμες αυτές στρατηγικές που μπορεί να αναλάβει η κοινωνία μας για την αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας σε επίπεδο κοινωνικών δομών και έως ότου οι εν λόγω στρατηγικές, εφόσον πράγματι εφαρμοσθούν, αρχίσουν ν' αποδίδουν καρπούς, αναγκαία είναι και η βραχυπρόθεσμη αντιμετώπιση της εφηβικής παραβατικότητας από την Πολιτεία. Στον τομέα αυτόν η βασική προσπάθεια κατατείνει σε μια όσο το δυνατόν πιο ορθολογική και ανθρώπινη απόδοση δικαιοσύνης στον ανήλικο που παρεκτρέπεται, με ταυτόχρονο σεβασμό των δικαιωμάτων του ως κατηγορούμενου, καταδικαζόμενου και, εφόσον κριθεί απαραίτητο, κρατουμένου. Σύμφωνα με τις νεότερες τάσεις του Δικαίου των Ανηλίκων, η προσπάθεια αυτή στοχεύει σε 4 ειδικότερες κατευθύνσεις, που συνοψίζονται όλες στο αρχικό γράμμα D (και ελληνικά: A): Πρώτον, Decriminalization, δηλ. Απεγκληματοποίηση, και δη όσων αξιόποινων πράξεων δεν εμφανίζουν (πλέον) ιδιαίτερη κοινωνικοηθική απαξία, π.χ. το ήδη καταργηθέν και στην Ελλάδα "έγκλημα" της αλητείας. Δεύτερον, Diversion, δηλ. Άτυπες κατά παρέκκλιση Διαδικασίες, μέσω των οποίων αποφεύγεται ο στιγματισμός μιας ποινικής δίκης και επιδιώκεται, αντίθετα, η συνέργεια πλειάδας κοινωνικών φορέων (κοινωνικών λειτουργών, αστυνομίας, εισαγγελίας, μη κυβερνητικών οργανώσεων και τοπικών αρχών) τόσο για την πρόληψη των παραβατικών μορφών συμπεριφοράς, όσο και για την έκτιση κυρώσεων κοινοτικού χαρακτήρα (π.χ. αποζημίωση θύματος, κοινωφελής εργασία). Τρίτον, Due Process, δηλ. σεβασμός των αρχών της Δίκαιης Δίκης και των εν γένει δικαιωμάτων του ανηλίκου ως εμπλεκόμενου σε μια ποινική διαδικασία, έστω και κατά παρέκκλιση της κανονικής (τα δικαιώματα αυτά πρέπει να εξασφαλίζονται και για τους ανήλικους στον ίδιο τουλάχιστον βαθμό που εξασφαλίζονται και για τους ενήλικες, ενώ επιπλέον θα πρέπει οι κυρώσεις να επιβάλλονται με ορισμένη διάρκεια, επί τη βάση σαφών και συγκεκριμένων κριτηρίων, και να διέπονται από την αρχή της αναλογικότητας). Και τέταρτον, Deinstitutionalization, δηλ. Αποϊδρυματοποίηση, με την έννοια να αποφεύγεται ο εγκλεισμός του ανηλίκου, κατά το δυνατόν, σε ίδρυμα ή κατάσταση κράτησης (φυλακή), να επιφυλάσσεται δηλ. μια τέτοια σκληρή μεταχείριση μόνο σε σοβαρές περιπτώσεις παραβάσεων, εκεί όπου προεξάρχουν τα στοιχεία της μεγάλης κοινωνικοηθικής απαξίας, της βίας και της υποτροπής και μάλιστα για παραβάτες πάνω από μια ορισμένη ηλικία - π.χ. 15-16 ετών. Και τότε, όμως, η έκτιση της ποινής θα πρέπει να διέπεται από την αρχή της διαπαιδαγώγησης, με επίκεντρο την παροχή σε ανήλικους θέσεων εκπαίδευσης, κατάρτισης και εργασίας. Για τις άλλες, όμως, δηλ. τις ελαφρότερες περιπτώσεις παραβατικότητας, θα πρέπει να προτιμώνται εξωιδρυματικά μέτρα, που μπορούν να ενδυναμώσουν τη συναίσθηση ευθύνης του παραβάτη (και των γονέων του) προς την κοινωνία, καθώς και τους δεσμούς του νεαρού παραβάτη προς αυτήν.

IV. Συμπερασματικά, οι παραβατικοί έφηβοι έχουν την υφή του ανθρώπου που μπορεί να κάνει τα καλύτερα, αλλά και τα χειρότερα. Όπως έγραψε χαρακτηριστικά ο Αριστοτέλης στην “Ρητορική Τέχνη” του (1389 a 3 επ.), οι νέοι αυτοί “έχουν ροπή προς την οργή, παραφέρονται εύκολα και ακολουθούν εκείνο που αποφάσισαν πάνω στο θυμό τους, χωρίς να μπορούν να συγκρατηθούν”; ενώ ταυτόχρονα “προτιμούν να κάνουν ό,τι τους φαίνεται ωραίο παρά ό,τι τους συμφέρει επειδή οι πράξεις τους υπαγορεύονται πιο πολύ από την καρδιά παρά από τον ψυχρό υπολογισμό...”. Στο χέρι μας λοιπόν είναι να βοηθήσουμε αυτά τα νέα παιδιά ώστε ν’ αναπτύξουν ό,τι θετικό υπάρχει μέσα τους και να εκδηλώσουν με δημιουργικό πνεύμα τον μικρό Θεό που κρύβουν εντός τους!

(Απρίλιος 2009)